

УДК 347.453.6

ДОГОВІР НАЙМУ (ОРЕНДИ) ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Л. Тарасенко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна*

Проаналізовано правові норми, які регулюють договірні відносини найму (оренди) транспортного засобу, а також теоретичні позиції щодо характеристики транспортного засобу як об'єкта договору найму, сформувано пропозиції для усунення суперечностей та колізій правового регулювання цих відносин.

Ключові слова: найм, оренда, транспортний засіб, договір, управління, експлуатація, екіпаж.

Становлення інституту найму транспортних засобів є неможливим без належної правової бази. Відносини найму окремих видів транспортних засобів урегульовані багатьма нормативно-правовими актами. Зазвичай положення про найм транспортних засобів викладені у транспортних кодексах та статутах, головним призначенням яких є регулювання відносин перевезення, а не відносин найму. Через це залишаються невирішеними багато питань, що зумовлює виникнення певних проблем у правозастосуванні (наприклад, щодо переліку транспортних засобів, на відносини найму яких поширюються законодавчі положення про найм (оренду) транспортного засобу, щодо потреби передання транспортного засобу в належному технічному стані, щодо передання наймачеві документів (технічний паспорт, сертифікат тощо), які ідентифікують транспортний засіб, відсутність яких унеможливує використання його за цільовим призначенням).

Найм окремих видів транспортних засобів (повітряні судна, морські судна тощо) потребує спеціального правового регулювання, враховуючи специфіку певного транспортного засобу, характер та спосіб його використання. Аналіз сучасного законодавства в досліджуваній сфері свідчить про наявність колізій та неузгодженостей положень вітчизняних нормативно-правових актів. Тому досить важливим є наукове розроблення низки доктринальних питань щодо особливостей договорів найму (оренди) різних транспортних засобів.

Відносини найму транспортних засобів недостатньо досліджені в українській юридичній науці. Загальна характеристика договору найму транспортного засобу міститься лише в підручниках та навчальних посібниках з цивільного, господарського й транспортного права. Упродовж багатьох років комплексні наукові дослідження з окресленої тематики не проводилися. Винятком є лише дисертаційна робота Е. В. Вакулович «Договір оренди транспортних засобів» (2002 р.), але вона виконана ще до прийняття Цивільного кодексу України 2003 р. і не відображає всіх особливостей правового регулювання відносин найму транспортних засобів, актуальних на сьогодні [2]. У деяких інших дисертаційних дослідженнях (І. А. Діковська «Договір повітряного чартеру у міжнародному приватному праві», 2002 р. [3], Є. Д. Стрельцова «Договір морського перевезення вантажу: порівняльний аспект», 2002 р. [5], М. Л. Шелухін «Правове забезпечення збереження вантажів при залізничних перевезеннях», 2002 р. [6], О.В. Клепікова «Правове регулювання перевезень вантажів морським транспортом», 2003 р. [4], І. В. Булгакова «Правове регулювання перевезення вантажів залізничним транспортом в

Україні», 2003 р. [1]) також було розглянуто окремі аспекти договору найму транспортних засобів, але загалом їхня тематика стосувалася договорів перевезення. Так, нагальною є потреба провести відповідне наукове дослідження, яке могло би стати науковим підґрунтям для вдосконалення чинного законодавства, що регулює відносини найму (оренди) транспортних засобів, для правозастосувальної діяльності, а також для правозахисних інститутів. Про актуальність теми дослідження свідчить і неоднозначна судова практика щодо вирішення спорів, пов'язаних з наймом транспортних засобів, зокрема, стосовно потреби нотаріального посвідчення договору найму транспортного засобу за участю фізичної особи – підприємця, щодо страхування транспортного засобу, який є предметом договору найму тощо. Окрім цього, з огляду на відсутність тлумачення норм щодо найму (оренди) транспортних засобів вищими судовими інстанціями та узагальнень судової практики, вкрай потрібне теоретичне розроблення окресленої проблематики. Викладене вище свідчить про актуальність дослідження зазначених питань у науці цивільного права.

Метою цієї статті є аналіз правових норм, які регулюють договірні відносини найму (оренди) транспортного засобу, аналіз теоретичних позицій і судової практики, а також створення пропозицій для усунення суперечностей правового регулювання цих відносин. Зокрема, її новизна у висновках щодо визначення транспортних засобів, які можуть бути предметом договору найму (оренди) транспортного засобу, та на оренду яких, відповідно, поширюються спеціальні положення щодо найму (оренди) транспортних засобів.

За договором найму (оренди) транспортного засобу наймодавець зобов'язується передати наймачеві транспортний засіб з екіпажем або без нього в користування за плату на певний строк, а наймач зобов'язується протягом строку дії договору використовувати транспортний засіб за призначенням, сплачувати за користування ним визначену договором грошову суму та повернути транспортний засіб після спливу строку договору.

Договори найму (оренди) транспортних засобів поділяють на такі види: договори найму (оренди) транспортного засобу з екіпажем або без нього; договори оренди повітряних суден, морських суден, наземних самохідних транспортних засобів тощо; договори, які потребують нотаріального посвідчення, які укладають в простій письмовій формі, та інші.

Предметом договору найму транспортного засобу (в контексті § 5 глави 58 Цивільного кодексу України, далі – ЦК України) може бути будь-який транспортний засіб, ідентифікований галузевим законодавством, яке містить його характеристики та розкриває його ознаки, що зумовлюють особливості правового регулювання відносин найму такого транспортного засобу. Щобільше, предметом цього договору може бути лише механічний самохідний транспортний засіб, який підлягає державній реєстрації в порядку, визначеному законом. Натомість загальними положеннями про найм (оренду) регулюються відносини найму тих транспортних засобів, що приводяться в рух без двигуна, що не підлягають державній реєстрації, а також тих, які рухаються в складі інших механічних транспортних засобів.

До ознак транспортного засобу як предмета договору найму належать: здатність до переміщення в просторі, самохідність, необхідність в управлінні особами, які володіють відповідними знаннями та навичками, придатність для перевезення пасажирів чи вантажів, складність технічної побудови, наявність ознак джерела підвищеної небезпеки, наявність спеціального законодавства, яке регламентує його використання, та особливості, зумовлені належністю до транспортного засобу певного виду.

У судовій практиці виникає досить багато питань щодо вирішення спорів, пов'язаних з виконанням договору найму транспортного засобу за участю фізичних осіб – підприємців. Це зумовлено тим, що більшість таких договорів укладено в письмовій формі без нотаріального посвідчення. Водночас відповідно до ч. 2 ст. 799 ЦК України договори найму транспортних засобів за участю фізичної особи (без вказівки на статус підприємця) підлягають нотаріальному посвідченню. Для усунення неоднозначного застосування закону запропоновано удосконалити законодавчі положення щодо форми договору найму транспортного засобу, виклавши ч. 2 ст. 799 ЦК України в такій редакції: «Договір найму транспортного засобу за участю фізичної особи підлягає нотаріальному посвідченню. Якщо фізична особа зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності, то договір найму транспортного засобу за її участю укладається відповідно до частини першої цієї статті». Також доцільно спростити порядок укладення договорів найму наземних самохідних транспортних засобів (не зачіпаючи оренду повітряних, морських, річкових суден тощо) за участю фізичних осіб загалом, скасувавши вимоги щодо нотаріального посвідчення цих договорів. Це сприятиме завершенню процесу спрощення передання наземних самохідних транспортних засобів у користування (як оплатне, так і безоплатне) за участю фізичних осіб.

До внесення відповідних вищезазначених змін у ЦК України, запропоновано, щоб у разі, якщо договір найму транспортного засобу всупереч вимогам закону не був нотаріально посвідчений, але був виконаний сторонами, суд не повинен констатувати нікчемність такого договору на підставі ст. 220 ЦК України, а може застосувати цивільно-правові наслідки дійсного правочину, однак якщо виконання такого договору не розпочалося, він вважатиметься нікчемним.

Для вдосконалення змісту договору найму транспортного засобу треба передбачити в ЦК України обов'язок наймодавця за загальним правилом передавати наймачеві технічно справний транспортний засіб, звичайно, якщо у договорі сторони не обумовили іншого. Також доцільно покласти на наймодавця обов'язок передати наймачеві одночасно з транспортним засобом документи, що стосуються цього транспортного засобу (технічний паспорт, сертифікат тощо), ідентифікують його як транспортний засіб та наявність яких дає можливість використовувати транспортний засіб за цільовим призначенням.

Також потрібно надати кожній стороні договору найму транспортного засобу однакові можливості щодо страхування транспортного засобу. Для цього треба змінити імперативність у правовому регулюванні цих відносин, виклавши ч. 1 ст. 802 ЦК України в такій редакції: «Страхування транспортного засобу здійснюється наймодавцем, якщо інше не передбачено договором найму (оренди). Транспортними статутами та кодексами (іншим законодавством) може бути передбачено обов'язкове страхування транспортного засобу, який є предметом договору найму».

Розмежовуючи сферу застосування договору найму наземного самохідного транспортного засобу та договору прокату, предметом якого є наземний самохідний транспортний засіб, важливо вказати на те, що основним критерієм для розмежування договорів прокату та найму транспортного засобу є суб'єктний склад правовідносин. Якщо наймодавцем виступає спеціалізована прокатна організація, такі відносини вважатимуться прокатом. Також договір прокату наземного самохідного транспортного засобу зазвичай є короткостроковим та укладається для задоволення побутових невиробничих потреб.

Щодо оренди повітряних суден, наголосимо на тому, що орендодавцем повітряного судна може бути його власник або інша особа, уповноважена на укладення

договору найму. Орендарем повітряного судна може бути як фізична особа (незалежно від наявності в неї статусу суб'єкта підприємницької діяльності), так і юридична особа (незалежно від наявності в неї статусу експлуатанта). Однак під час укладення договору найму сторони мають обумовити, хто з них вважатиметься експлуатантом повітряного судна. У разі неможливості набуття такого статусу варто укласти договір з юридичною особою – експлуатантом щодо надання всіх послуг, пов'язаних з використанням повітряного судна.

Використання повітряного судна наймачем має певні особливості, зумовлені тим, що повітряне судно може потребувати екіпажу в кількості, визначеній технічними характеристиками. Тому в таких випадках сторони мають передбачити умову про екіпаж, який обслуговуватиме повітряне судно. У разі найму повітряного судна без екіпажу орендоване повітряне судно повинно бути внесено до сертифіката експлуатанта наймача, і за таких умов наймодавець несе відповідальність лише за передавання цього транспортного засобу наймачеві в стані, обумовленому в договорі, натомість відповідальність за його експлуатацію та її наслідки покладаються на наймача.

Щодо фрахтування морського судна, звернімо увагу на те, що цей договір належить до договорів найму, а це дає можливість застосовувати до відносин фрахтування положення про найм транспортних засобів, які містяться в ЦК України. Серед науковців немає однозначної позиції стосовно правової природи договору чартеру (фрахтування): чи це різновид договору найму транспортних засобів, чи договору перевезення. Вважаємо, що договір фрахтування судна на певний час є договором найму (оренди) транспортного засобу, оскільки на це вказують особливості викладу правових норм Кодексу торговельного мореплавства України (щодо тайм-чартеру та бербоут-чартеру, які є договорами оренди морського судна, а також його ст. 206 під назвою «суборенда»). Проаналізувавши правове регулювання відносин найму (оренди) морського судна, зазначено, що вони, на відміну від найму інших видів транспортних засобів (повітряних суден, наземних самохідних транспортних засобів, рухомого складу залізниці тощо), урегульовані кодифікованим нормативно-правовим актом – Кодексом торговельного мореплавства України, положення якого належно регулюють відносини найму морського судна, залишаючи сторонам можливість визначати в договорі додаткові умови, які не суперечать закону. Предметом договору найму морського судна може бути лише те морське судно, яке зареєстроване у відповідному судовому реєстрі. Під час укладення договору підлягає реєстрації саме морське судно, а не договір найму. До істотних умов договору найму морського судна належать назва судна (предмет договору), його технічні та експлуатаційні характеристики (вантажопідйомність, вантажомісткість, швидкість тощо), район плавання, мета фрахтування, розмір фрахту (ціна договору), морехідний стан судна, строк дії договору, обов'язок сплачувати портові збори, місце приймання та здавання судна.

Щодо договору використання залізничних транспортних засобів на умовах договору найму, треба наголосити на тому, що оренда лише деяких з них регулюється положеннями про найм транспортних засобів. Зокрема, до відносин оренди локомотивів (електровози, тепловози, газотурбовози, паровози) та інших самохідних залізничних транспортних засобів застосовуються положення § 5 глави 58 Цивільного кодексу України про найм транспортних засобів, оскільки лише локомотиви (інші схожі пристрої) є самохідними, здатними рухатися самостійно та потребують відповідних навичок для управління ними. Натомість відносини оренди пасажирських та вантажних вагонів регулюються загальними положеннями

про найм (оренду), що містяться в Цивільному кодексі України, оскільки вагони здатні рухатися виключно за допомогою тягача-локомотива, а тому є несамохідними. Також зазначаємо, що договір найму поїзда за своєю правовою природою є договором найму транспортного засобу з екіпажем, який його обслуговує, оскільки наймач, орендуючи поїзд, визначає маршрут, а наймодавець зобов'язується надати локомотив і вагони з персоналом, який їх обслуговуватиме, та здійснити перевезення за маршрутом, визначеним наймачем. Натомість до відносин найму вагона-ресторану треба застосовувати загальні положення про найм (оренду), оскільки такий договір за своєю правовою природою є договором найму приміщення у вагоні, тому що, орендуючи вагон, наймач не визначає ні маршруту, ні графіку руху, ні екіпажу, який обслуговуватиме поїзд під час руху тощо, крім того, цей поїзд здійснює перевезення незалежно від оренди вагона-ресторану.

Отже, предметом договору найму транспортного засобу може бути будь-який транспортний засіб, ідентифікований галузевим законодавством, яке містить його характеристики та розкриває його ознаки, що зумовлюють особливості правового регулювання відносин найму такого транспортного засобу.

Договір найму транспортного засобу за участю фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності – треба укласти в письмовій формі без нотаріального посвідчення.

Потрібно вдосконалити правове регулювання договірних відносин найму транспортних засобів, встановивши обов'язок наймодавця передати наймачеві одночасно з транспортним засобом документи, що ідентифікують транспортний засіб (наявність яких дає можливість використовувати його за цільовим призначенням), а також надати кожній стороні договору однакові можливості щодо страхування транспортного засобу шляхом зміни імперативності у правовому регулюванні цих відносин.

Вважаємо, що недотримання форми щодо нотаріального посвідчення договору найму транспортного засобу, який сторони виконали, не тягне за собою його нікчемності.

Для розмежування договорів прокату та найму транспортного засобу важливо вказати на те, що головним критерієм є суб'єктний склад правовідносин, зокрема, якщо наймодавець є спеціалізована прокатна організація, такі договірні відносини вважають прокатом.

Наголошуємо, що передання в користування транспортних засобів, які приводяться в рух без двигуна або рухаються в складі інших механічних транспортних засобів, а також тих, які не підлягають державній реєстрації, регулюється загальними положеннями про найм (оренду).

Список використаної літератури

1. Булгакова І. В. Правове регулювання перевезення вантажів залізничним транспортом в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / І. В. Булгакова. – К., 2003. – 16 с.
2. Вакулович Е. В. Договір оренди транспортних засобів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Е. В. Вакулович. – Х., 2002. – 20 с.
3. Діковська І. А. Договір повітряного чартеру у міжнародному приватному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / І. А. Діковська. – К., 2002. – 19 с.

4. *Клепікова О. В.* Правове регулювання перевезень вантажів морським транспортом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / О. В. Клепікова. – К., 2003. – 20 с.
5. *Стрельцова Є. Д.* Договір морського перевезення вантажу (порівняльний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Є. Д. Стрельцова. – Одеса, 2002. – 16 с.
6. *Шелухін М. Л.* Правове забезпечення збереження вантажів при залізничних перевезеннях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / М. Л. Шелухін. – Донецьк, 2002. – 17 с.

*Стаття: надійшла до редакції 17.03.2015
прийнята до друку 01.07.2015*

THE VEHICLE LEASE CONTRACT

L. Tarasenko

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

In this article the author analyzes the rules of current lease legislation in Ukraine, the contract-concluding practice and theoretical positions in the province of determination of the a vehicle lease contract subject matter; proposes to improve some of legal norms regulating these relations.

The article is devoted to the research of the vehicle lease legal regulation. Basing on the results of theoretical researches made by scientists, as well as the analysis of current Ukrainian legislation and judicial practice, the author researches the legal nature of the vehicle lease contract, the list of vehicles that may be the subject matter of this contract. These vehicles shall be mechanically propelled, able to move without assistance and subject to state registration as a certain type of vehicle in the manner transport codes and statutes provides.

Peculiar features of certain types of vehicle lease contracts (cars, aircrafts, ships, and carriages), their content, parties' rights and obligations, procedures and grounds for termination are researched.

The vehicle lease contract with the participation of a natural person with the status of entrepreneur shall be concluded in writing, without notarial attestation.

Basing on the results of the research a set of amendments to the civil legislation is formulated. Thus, the author proposes to amend the legislative provision, providing that the rentor is obliged to pass (along with a vehicle) documents identifying the vehicle (the presence of which makes it possible to use it for the purpose) and present to the each side of the contract equal possibility in the vehicle insurance by changing imperative in the legal regulation of these relations with optionality.

The author guesses that failure to comply with the notarial form of vehicle lease contract that have been performed shall not be declared invalid by court.

With the aim of distinguishing a vehicle lease contract and a vehicle rent contract it shall be taken into consideration such criterion as subjects of lease relations, in particular specialized rolling organization.

The author emphasizes on the fact that the transfer of a vehicle which are driven without an engine or move into other motor vehicles as well as those that are not subject to state registration is regulated by our Terms of lease (rent).

Keywords: rent (lease), contract, vehicle, car, ship, aircraft.